
MIDDELEEUWSE HERPETOLOGIE

DEEL 7: HOERT SERPENTEN NAMEN IN C

Door: Marcel van der Voort, Heerbaan 14,
5721 LS Asten.

Inhoud: Inleiding - Omme dat si horne dra-
ghen- Nemmerme en luuctet oghen - Et dect
hem in den sande neder - Int water leeftet
ende op tlant - Literatuur.

INLEIDING

Weer op typisch alfabetische volgorde behan-
delt Van Maerlant de serpentes die met een
"C" beginnen. Dat zijn er vier, waarvan er
zeker één een dier is dat we tegenwoordig
in ieder geval géén slang meer noemen.
Achtereenvolgens komen aan bod *Cornuti*,
Cameleon, *Carastes* en *Chelidrus*. Alleen
de *Cameleon* krijgt wat uitvoerige aan-
dacht, de overige dieren komen er wat min-
der goed vanaf: Van Maerlant wijdt slechts
10 verzen aan de *Cornuti*, 14 aan de
Carastes, en iets meer dan de helft van
dit aantal regels aan de *Chelidrus*.
Mogelijkerwijs is met de *Cornuti* een
slang uit het *Bitis*-geslacht bedoeld,
bijv. de *Bitis cornuta*, die 2-7 hoorn-
achtige uitsteeksels boven de ogen heeft.
Vraag blijft, in hoeverre het verpreidings-
gebied van deze slang of van haar genus-
genoten (Trutnau, 1982, pag. 87 e.v.)
enigszins strookt met de summiere geogra-
fische aanduiding die Van Maerlant geeft
in de vss 270-272.
Wellicht bevinden we ons met de *Carastes*
op zekerder terrein: naar alle waarschi-
jelijkheid hebben we met de *Cerastes cerastes*,

de hoornadder, te maken, de slang die Dante (1265-1321) in zijn beschrijving van de hel-
se furiën medeverantwoordelijk laat zijn
voor het afschrikwekkende uiterlijk van de-
ze Griekse wraakgodinnen (*Fel-groene hy-
dra's droegen zij als gordel, als lokken
adderbroedsel en cerasten, die kronklend om
de wrede slapen hingen* - Dante, *De God-
delijke Komedie, De Hel, IX, 40- 42*).
Met de Chelidrus wordt het echter weer wat
moeilijker: ik vrees dat de beschrijving
van dit dier zo summier is, dat over de
identiteit ervan geen opheldering gekregen
kan worden. Uit de mij ten dienste staande
klassieke bronnen word ik vooralsnog niet
veel wijzer.

OMME DAT SI HORNE DRAGHEN

*Cornuti dat sijn serpente,
Seghet Solinus, in Oriente,
265 Omme dat si horne draghen,
Daer si mede steken ende jagen;
(vss 263-266)*

"Cornuti zijn slangen," zegt Solinus via
Van Maerlant, "die leven in de Oriënt." Ze
worden *Cornuti* genoemd, omdat ze voorzien
zijn van hoorns. Daarmee steken en jagen ze.

*Nochtan hebben si ander venijn,
Daer liede of sterven of daer moet sijn
Triacle toe, salmen ghenesen.
(vss 267-269)*

Niettemin hebben de cornuti nog een tweede
vergif (ander = tweede: nam men in de Mid-
deleeuwen soms aan, gezien deze tekst, dat
de hoorns van deze slang ook giftig waren?)
waar mensen aan sterven, tenzij ze beschik-
ken over een antidotum (tegengif). In dat

Foto 1: Cornuti, v. Maerlant, folio 123r.

Foto 2: Carastus, v. Maerlant, folio 123v.

geval zullen de gebetenen blijven leven.

*270 Van hem es et dat wi lesen,
Dat Got desen liet verbiten
In Egipten die heremiten.
(vss 270-272)*

Deze slangensoort heeft, volgens de toenmalige literatuur, in opdracht van God, in Egypte kluizenaars gebeten, waardoor die stierven.

NEMMERME EN LUUCTET OGHEN

*Cameleon, als Ysidorus seghet,
Es een serpent dat te levene pleghet
275 Bider lucht al sonder eten.
(vss 273-275)*

Volgens Isidorus, is de kameleon een slang (serpent) die geheel buiten eten kan en slechts van de lucht leeft.

*Ghescepen ist, als wijt weten,
Na die lacerte met voeten viere,
Scaerp gheclauwet ende quadertiere,
Lanc ghestaert, crom ende smal,
280 Buulrigde na den kemel al.
(vss 276-280)*

De kameleon is net als de lacerta, de gewone hagedis, uitgerust met vier poten, waarvan hij scherpe klauwen heeft; hij is kwaadaardig van karakter, heeft een lange staart, is krom en smal en heeft net als de kameel bulden.

*Nemmerme en luuctet oghen.
Sijn vel dat mach vele ghedoghen.
Sijn buuc heeft altoes niet in.
Traech als die slecte meer no min.*

(vss 281-285)

De kameleon doet nooit zijn ogen dicht. Hij heeft een huid die veel kan verduren. Zijn buik is voortdurend leeg, hij hoeft immers nooit te eten, zie vers 275. Verder is hij net zo traag als de slak.

*285 Bloet heeftet utermate clene,
Sonder in die herte allene:
Dies ist bloed in sinen moet,
Want die coenheit leghet int bloet.*
(vss 285-288)

Uitgesproken weinig bloed heeft een kameleon, behalve in het hart dan. Daarom, zegt Van Maerlant, is dit dier zo laf, want dapperheid zit immers in het bloed.

*Sine vaerwe cant wel verkeren,
290 Als ons die wise meesters leren,
Daer et al sulke vaerwe ontfaet
Alst ghedaen es, daert op gaet.*
(vss 289-292)

De kleur van zijn huid kan een kameleon veranderen, leerden de wijze meesters vroeger: hij krijgt net zo'n kleur als datgene waarop hij zit.

*Et laet hem den raven sliten,
Maer sal hi iet van hem onbiten,
295 Hi moet sterven omme dat,
Hine hebbe een lauwre blat.*
(vss 293-296)

De kameleon laat zich door de raven verscheuren, maar als hij deze enigszins kan bijten, gaat de raaf eraan dood, tenzij hij een laurierblad heeft (als antidotum).

Winter tijt woentet in daerde,

*Te lentine gaetet sire vaerde.
In Asia, als wi lesen,
300 Vintmen vele diere van desen.
(vss 297-300)*

Gedurende de winter leeft de kameleon onder de grond, en als het lente wordt, komt hij weer tevoorschijn. Van Maerlant heeft uit zijn boeken begrepen, dat in Azië veel kameleons leven.

ET DECT HEM IN DEN SANDE NEDER

*Carastes, als Solinus seghet,
Es een serpent, dat te hebben pleghet
VIII horne als een weder.
(vss 301-303)*

De cerastes is een slang die gewoonlijk acht hoorns heeft, die er net zo uitzien als die van een ram. Het aantal hoorns is enigszins merkwaardig, maar wellicht verklaarbaar: waarschijnlijk heeft hier een contaminatie plaatsgevonden van de *Cerastes cerastes* en de *Bitis cornuta*: beide slangensoorten hebben als kenmerk, dat ze boven de ogen kleine, hoornachtige uitsteeksels dragen die bij de *Bitis cornuta* kunnen oplopen tot 7 stuks en beide slangen vertonen het gedrag waarover Van Maerlant in het volgende stukje uitweidt (Trutnau, 1982, pag. 90).

*Et dect hem in den sande neder
305 Sonder sine horne allene,
So comen vogle groet ende clene,
Ende wanen daer op rusten gaen,
Dan worden si verbeten saen.
(vss 304-308)*

De cerastes kruipt onder het zand, met uit-

zondering van zijn hoorns. Dan komen grote en kleine vogels en menen op die uitsteeksels te gaan uitrusten, maar dan worden ze prompt door de slang doodgebeten. (Over het zich ingraven van de *Cerastes cerastes* zie bijv. Grzimek, 1973, pag. 545; fotoserie van deze bezigheid in Kundert 1984, nrs. 72 t/m 74).

Et cruupt na lampereide maniere.
310 *Die horne hier of si sijn diere:*
Men maecter of ten messen hechte,
Die comen ter tafel voer al gherechte;
Ende bringhmer enech venijn naer,
So wordt die hecht swetende daer.
(vss 309-314)

De cerastes beweegt zich voort op de wijze van een prik, een vis die we ook al bij de *Berus* waren tegengekomen (Van der Voort, 1989). De hoorns van het dier zijn kostbaar: men maakt er namelijk heften voor messen van. En waarschijnlijk dat de kostbaarheid van deze heften vooral zit in het volgende: die messen worden gebruikt voor alle gerechten die ter tafel komen en het leuke is, dat als er sprake is van vergiftigd voedsel, dan gaat het heft dat gemaakt is van de hoorn van een cerastes, zweten! Ameling laat ons zien, dat er in 1899 nog geloof gehecht werd aan deze anekdote: "De rijken kochten "cerastes horens" tegen hoge prijzen om er mesheften van te laten maken. Deze werden gebruikt om gif op te sporen, want vergiftigde spijzen en dranken zouden gaan schiften als men ze met een "cerastes horen" aanraakte. In 1899 werd door een rechter op Cyprus £ 80 schadevergoeding geëist van iemand die zo'n "slangehoren" geleend en daarna verloren had." (Ameling, 1978, pag. 104)

INT WATER LEEFTET ENDE OP TLANT

- 315 *Chelidrus es een serpent.
Ysidorus spreect, dats bekent,
Dat sijn venijn es so quat,
Dat tlant daert over gaet
Roken doet in der maniere*
- 320 *Als oft ware van viere.
Int water leeftet ende op tlant.
Hier coemt van der D na te hant.
(vss 315-322)*

De chelidrus is een slang, zegt Van Maerlant; Isidorus zegt van dit dier, en dat is algemeen bekend, dat het gif van dit dier zó gemeen is, dat het het land waarover de chelidrus kruipt laat roken als door een vuur. De chelidrus leeft zowel in het water als op het land. Van Maerlant besluit dit hoofdstuk met de mededeling, dat hierna de D aan de beurt komt.

LITERATUUR

Ameling, A. D., 1978, De adder
Utrecht/Antwerpen 1978.

Dante Alighieri, De Goddelijke Komedie
Antwerpen z.j.

Grzimek, B., 1973, Het leven der dieren VI
Utrecht/Antwerpen, 1973.

Kundert, F., 1984, De Mysterieuze wereld
van de slangen.
Weesp 1984.

Maerlant, Jacob van, 1980, Der Naturen
Bloeme.
Ed. Dr. Eelco Verwijs, Leiden 1878.
Ongewijzigde herdruk 1980.

Trutnau, L., 1982, Schlangen im Terrarium II
Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart 1982.

Voort, Marcel van der, 1989, Middeleeuwse
Herpetologie, deel 6, Nu hoert van der B
hierna.

Litt. Serp. Vol. 9 (6), 1989, pag. 252-259.